

Franciszek Kampka*

FRANCISZEK I FEMINIZM – INNOŚĆ I PARALELE FRANCIS AND FEMINISM – OTHERNESS AND PARALLELS

ABSTRACT: The purpose of this article is to present Pope Francis' view on the situation of women. The paper is based on the literature on the tradition and specificity of Latin American feminism as well as on an analysis of papal speeches and documents. The statements and actions of Francis are placed in the context of the initiatives of previous popes and shown through the prism of his experiences in Latin American culture. The author presents a papal diagnosis of the situation of women, the problems and inequalities they experience and the values they bring into social life. The analysis leads to the conclusion that despite the differences in the papal and feminist perceptions of the situation of women, there is a common conviction about the existing inequalities and their cultural, economic and political sources. However, while inequality is a problem that needs to be resolved, the Pope's consideration of women's differences is treated as natural and necessary.

KEYWORDS: Pope Francis, feminism, Latin America, women.

ABSTRAKT: Celem artykułu jest przedstawienie stanowiska papieża Franciszka wobec sytuacji kobiet. Artykuł ma charakter przeglądowy, podstawą jest literatura przedmiotu dotycząca tradycji i specyfiki feminizmu latynoskiego oraz analiza wystąpień i dokumentów papieskich. Wypowiedzi i działania Franciszka zostały umieszczone w kontekście inicjatyw wcześniejszych papieży oraz ukazane przez pryzmat jego doświadczeń wyniesionych z kultury Ameryki Łacińskiej. Przedstawiono papieską diagnozę sytuacji kobiet, problemów i nierówności, jakich doświadczają, oraz wartości, jakie wnoszą w życie społeczne. Analiza prowadzi do wniosków, że pomimo różnic w papieskim i feministycznym postrzeganiu sytuacji kobiet wspólne jest przekonanie o istniejących nierównościach i ich kulturowo-ekonomiczno-politycznych źródłach. O ile jednak nierówność jest problemem, który należy rozwiązać, o tyle uwzględnianie odmienności kobiet jest przez papieża traktowane jako naturalne i konieczne.

SŁOWA KLUCZOWE: Papież Franciszek, feminizm, Ameryka Łacińska, kobiety.

Wprowadzenie

Fundamentalne przekonanie Franciszka: wyrastająca z Biblii równość obu płci – kobiet i mężczyzn, to punkt wyjścia dla wypowiedzi i działań, jakie w czasie swojego pontyfikatu papież adresuje do kobiet. Franciszek podąża drogą wyznaczoną przez ostatnich papieży. Paweł VI jako pierwszy pozwolił kobietom uczestniczyć w obradach Soboru, nadał tytuł „Doktora Kościoła” dwóm kobietom: św. Teresie z Avila i św. Katarzynie ze Sieny, wygłosił wiele przemówień do kobiet i od początku swego pontyfikatu głosił równość natury, godności i praw, która przypisana jest kobietom. Dlatego Caterina Ciriello pisze, że o ile Jan Paweł II przyczynił się do zburzenia muru berlińskiego,

* **Franciszek Kampka** – Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Instytut Nauk Socjologicznych i Pedagogiki, Katedra Socjologii; e-mail: franciszek_kampka@sggw.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4564-514X>.

o tyle Paweł VI zburzył mur mizoginizmu w Kościele katolickim (Ciriello 2020, s. 102). Franciszek nawiązuje także do treści zawartych w dokumentach Jana Pawła II: poświęconego godności i powołaniu kobiety *Listu Apostolskiego Mulieris Dignitatem* (1988) oraz *Listu do kobiet* (1995).

Franciszek mówi również o zasadniczej odmienności kobiet i mężczyzn. W myśli feministycznej kobiety często opisywane są jako „inne”, inność to element ich tożsamości, wyrażający się w innym (niż męski) sposobie myślenia, postrzegania, mówienia (Tong 2002, s. 258). W jednym z dokumentów Kościoła, na czele którego stoi dziś papież Franciszek, czytamy:

Nie możemy zapominać o różnicy między mężczyznami a kobietami, wraz z ich specyficznymi darami, szczególnymi wrażliwościami i doświadczeniami świata. Różnica ta może być obszarem, w którym powstają formy dominacji, wykluczenia i dyskryminacji, z których wszystkie społeczeństwa i sam Kościół muszą się wyzwolić (Dokument końcowy Synodu Biskupów 2018).

W niniejszym artykule zostaną omówione osobiste doświadczenia Jorge Bergoglio oraz tradycje i specyfika feminizmu latynoskiego, ponieważ oba te źródła w jakimś stopniu kształtują dyskurs Franciszka na temat kobiet. Nina Fabrizio (2020) w książce poświęconej trosce papieża o kobiety pisze, że wyniesiona z Argentyny znajomość tanga i reguł, jakie w nim obowiązują, dobrze obrazuje wrażliwość Bergoglio na sprawy kobiet i jego umiejętność docenienia ich wyjątkowości. Następnie zostaną omówione trzy zagadnienia: jedna z kluczowych metafor używanych przez papieża – figura matki; cechy kobiet, które papież uznaje za ważne dla współczesnego społeczeństwa oraz diagnoza sytuacji kobiet, jaka wyłania się z wypowiedzi papieskich.

Korzenie kulturowe Jorge Bergoglio

Papież Franciszek wielokrotnie mówił o ważnych kobietach w swoim życiu. O matce, która zaszczepiła w nim miłość do opery, i o babkach, które podziwiał za odwagę, pracowitość i odpowiedzialność (Wolton 2018, s. 386; Spadaro 2013). Opowiadał też o kobietach, które wpłynęły na jego sposób myślenia o polityce i życiu społecznym. Jedną z nich była Esther Balestrino De Careaga, Paragwajka, komunistka, jedna z założycielek ruchu Matki z Plaza de Mayo, zabita przez dyktaturę. Jak wspominał sam Franciszek: „Wiele zawdzięczam tej kobiecie, ponieważ to ona nauczyła mnie myśleć” (Wolton 2018, s. 388). W czasie dyktatury Bergoglio pomagał ludziom zagrożonym aresztowaniem, wśród nich znalazły się także kobiety, jak na przykład sędzia Alicia Olivera (Fabrizio 2020, s. 21). Jako arcybiskup i obecnie jako papież Bergoglio współpracuje z wieloma kobietami, powierza im ważne stanowiska w kurii. Jednocześnie osobiście angażuje się w liczne przedsięwzięcia na rzecz kobiet. Franciszek sięgający po telefon, by zadzwonić do zwyczajnego człowieka i spytać, jak może mu pomóc, to chętnie przywoływany przez

biografów i dziennikarzy obrazek, nie ulega jednak wątpliwości, że dobrze ilustruje on ogólną postawę papieża. Chodzi o podejmowanie bardzo praktycznych rozwiązań i natychmiastowe reakcje (Carello 2017). Franciszek przyznaje, że jego doświadczenia wyniesione z życia w Ameryce Południowej pozwalają mu zauważać pewne zjawiska obecne w innych częściach świata. Jak sam mówi: „różnice zawsze pomagają wzrastać. [...] lęk przed różnicami nas zubaża” (Wolton 2018, s. 332).

W swojej analizie dotyczącej ruchów kobiecych w Ameryce Łacińskiej Maxine Molyneux (1985) wprowadziła rozróżnienie, że działania/żądania ruchów kobiecych (*femine*) są praktyczne, a feministycznych (*feminist*) strategiczne. Takim praktycznym – byłoby żądanie zapewnienia opieki dla dzieci (żłobki, przedszkola), żeby dać kobietom równe warunki na rynku pracy. Strategicznym (czyli feministycznym) – zmiana społeczna na rzecz świadomego macierzyństwa i odpowiedzialnego rodzicielstwa.

Pamiętając o tym latynoamerykańskim kontekście, warto się zastanowić, czy wypowiedzi i działania papieża Franciszka dotyczące kobiet i ich problemów, zarówno w Kościele, jak i poza nim, mają charakter praktycznych czy strategicznych rozwiązań. Jak się wydaje, papież łączy oba te podejścia.

Feminizm Ameryki Łacińskiej

Feminizm, jak wiadomo, nie jest jednorodnym i spójnym ruchem. Często pojawiają się zarzuty, że feministki z krajów rozwiniętych zajmują się jedynie problemami związanymi z seksualnością, podczas gdy dla wielu kobiet z krajów rozwijających się, dla kobiet z mniejszości narodowych oraz etnicznych kwestie polityczne i ekonomiczne są znacznie bardziej istotne (Tong 2002, s. 297). Poglądy Franciszka dotyczące sytuacji kobiet wyrastają z określonego kręgu kulturowego. Jego myślenie ukształtowane zostało nie tylko poprzez nauczanie Kościoła, ale także doświadczenia, jakie stały się jego udziałem jako Argentynki. Jeśli przyjrzymy się historii ruchów feministycznych w Argentynie i całej Ameryce Łacińskiej, lepiej zrozumiemy pewne wątki, które pojawiają się w wypowiedziach Franciszka.

Feminizm w Ameryce Łacińskiej miał i ma nadal nieco odmienny charakter od tego z kręgów kultury anglosaskiej. Feminizm latynoamerykański, często opisywany jako rewolucyjny, jest silnie osadzony w historii i tradycji regionu. To udział kobiet w ruchach rewolucyjnych zmuszał do ciągłego przewartościowywania ról społecznych i definiowania zachowań, których oczekiwano od mężczyzn i kobiet. W dyskursie latynoamerykańskich ruchów kobiecych bardzo silnie wybrzmiewa związek z ruchami narodowowyzwoleńczymi. W późniejszych latach, w czasach dyktatur i przewrotów demokratycznych wiele aktywności społecznych podejmowanych przez kobiety nie miało wydźwięku feministycznego. Ruchy takie jak argentyńskie Matki z Plaza de Mayo

odnosiły się do praw człowieka w ogóle, do sprawiedliwości i obalenia dyktatur, choć tworzyły one model mobilizacji społecznej, który był potem naśladowany przez organizacje feministyczne.

Walka o podmiotowość kobiet w Ameryce Łacińskiej była zatem kształtowana z jednej strony przez doświadczenia kolonialne, a z drugiej przez historię polityczną niestabilnej demokracji i dyktatury wojskowej. Silne wpływy katolicyzmu, podziały etniczne i nierówności rasowe – to elementy składające się na dziedzictwo tego regionu (Molyneux 2001, s. 167). Wojny o niepodległość budowały obraz kobiet jako matek i opiekunek domowego ogniska, choć jednocześnie dawały kobietom doświadczenia wojenne jako pielęgniarcom czy bojowniczkom. Te doświadczenia były potem wykorzystywane przez ruchy feministyczne przeciwstawiające się wykluczeniu kobiet z politycznego obywatelstwa i odmawianiu im równości wobec prawa (Molyneux 2001, s. 16).

Metafora macierzyństwa

Główną formą publicznej działalności papieża są słowa, które kieruje on do różnych grup społecznych. Franciszek, używając prostego i zrozumiałego dla przeciętnego człowieka języka, często sięga po znane metafory. Peter Gonsalves (2015) analizuje te środki używane przez papieża i stwierdza, że o ile w odniesieniu do obrazu Kościoła jako budowli, czy figury Dobrego Pasterza papież skutecznie ożywia skostniałe, martwe metafory, o tyle gdy sięga po przenośnie odnoszące się do kobiet – utrwała stereotypowe postrzeganie kobiety jako tej, która przede wszystkim ma urodzić dziecko. Wydaje się jednak, że figura matki jest niezwykle istotna, gdy analizujemy postawę Franciszka wobec sytuacji kobiet. Przyjrzyjmy się kilku przykładom użycia tej metafory.

Franciszek mówi, że Kościół powinien być otwarty dla wszystkich, powinien być domem dla wszystkich, a nie przypominać małą kaplicę, w której zmieszczą się tylko wybrani, że Kościół jest Matką i przynosi owoce. Mamy tu zatem do czynienia z bardzo starą, konwencjonalną metaforą Matki-Kościła (Kościła hierarchicznego), jak i połączonym w chrześcijańskim imaginariu obrazem Matki i Maryi troszczącej się o wszystkich, klasycznego obrazu matki-opiekunki (Spadaro 2013).

Metafora matki pojawia się także w wypowiedziach Franciszka niezwiązanych z Kościołem. Szerokim echem odbiło się porównanie Europy do babki, osłabionej wiekiem, która nie jest już płodna i pełna życia (Franciszek 2014). Zwracając się z kolei do zakonnic, papież przypominał im, że one także mają być „matkami”, a nie „starymi pannami”, ślub czystości również ma być „płodny” (Speciale 2013). Jak widać, metafora macierzyństwa jest przez Franciszka wykorzystywana na wiele sposobów. Nieodłącznie powiązana jest jednak z owocowaniem, płodnością (także w wymiarze duchowym).

Franciszek pytany o to, jak przywrócić jedność Europy, odpowiedział:

nie powinniśmy tu zapominać o roli kobiet w Europie. Kobiety mają tę macierzyńską zdolność łączenia. Dzieci kłócą się ze sobą, ale matka wprowadza jedność. Sądzę, że Europie potrzeba więcej odważnych kobiet. One istnieją. Ale potrzeba nam ich więcej, bo one mogą dokonać tego dzieła zjednoczenia i pojednania między narodami, dialogu pomiędzy nimi (Wolton 2018, s. 141).

To jeszcze jedna interpretacja metafory matki – tej, która łagodzi spory i łączy.

Macierzyństwo od zawsze było traktowane jako podstawowy wyróżnik kobiecości. Jak pisze Ciriello, „bycie kobietą nie jest konstrukcją społeczną, jest kondycją ludzką, jest [...] tożsamością, która przejawia się w ciele stworzonym do przyjęcia życia” (Ciriello 2020, s. 26). Przy czym nie oznacza to, że każda kobieta musi czy powinna urodzić dziecko, ale że kobiety są potencjalnie matkami, mogą tego potencjału nie użyć, mogą go zrealizować na różne sposoby, zawsze jednak niosą w sobie możliwość przekazania nowego życia. Można przypuszczać, że takie właśnie przekonanie leży u fundamentów macierzyńskiej metaforyki Franciszka.

Jak już zostało wspomniane, figura matki jest bardzo ważna w całej kulturze latinoamerykańskiej. Warto przypomnieć, że gdy w 1912 roku w Argentynie odmówiono kobietom prawa do głosowania, ponieważ nie mogły one nosić broni, działaczki feministyczne odpowiedziały, że przecież urodziły dzieci i poświęcają swoich synów dla narodu w czasie wojny. Macierzyństwo jest zatem rozumiane jako test lojalności wobec państwa (Molyneux 2001, s. 168). Upolitycznienie macierzyństwa, powiązanie go z ideami narodu i nacjonalizmem powracało w dwudziestowiecznym dyskursie politycznym w Ameryce Łacińskiej. Jak jednak zauważa Molyneux (2001, s. 169), feministki rozszerzyły znaczenie macierzyństwa i domu także na kwestie sąsiedzkie i wspólnotę lokalną, ochronę dzieci i kobiecego życia. Dzięki temu działalność filantropijna stała się dla kobiet sposobem mediacji między sferą publiczną i prywatną. „Święte cechy” macierzyństwa mogły być wykorzystywane w służbie społeczeństwu. Co więcej, reformy prawa, które przeprowadzano w latach 20. XX wieku, dające kobietom kontrolę nad ich majątkiem, były motywowane troską o to, by matki mogły lepiej troszczyć się o dzieci. Retoryka Evy Perón również wykorzystywała język różnic i odwoływała się do roli kobiety jako matki i żony. Walka o prawa kobiet w Ameryce Łacińskiej silnie powiązana była z tradycyjnymi rolami kobiecymi, kobiety postrzegane były zawsze przez pryzmat rodziny i funkcji, jaką w niej pełniły. Macierzyństwo w równym stopniu było symbolem kobiecości, jak i patriotyzmu czy bohaterstwa (Molyneux 2001, s. 171). Śladów tego myślenia możemy szukać także w retoryce Franciszka.

Geniusz kobiety

Zarówno w myśli feministycznej, jak i w refleksji Franciszka obecne jest przekonanie o zasadniczo odmiennym sposobie kształtowania i odbierania świata przez mężczyzn i kobiety, przy czym ważne jest, by nie przeciwstawiać sobie płci, ale widzieć ich komplementarność i równą godność (KAI 2015). Papież stwierdza, że kobiety stawiają wiele głębokich pytań, które powinny zostać potraktowane poważnie (Spadaro 2013). Zarówno Franciszek, jak i feministki zgadzają się, że nigdy dotąd płeć nie była traktowana neutralnie – dotychczas zawsze to płeć męska była uznawana za dominującą, stanowiącą punkt odniesienia, miernik relacji społecznych czy zawodowych. To kobieta rozumiana była jako przeciwieństwo mężczyzny, a nie mężczyzna jako przeciwieństwo kobiety (Ciriello 2020, s. 11). Caterina Ciriello pisze o dwóch równoległych wszechświatach, przy czym ten męski pełen jest „czarnych dziur”, które pochłaniają wszystko, co się do nich zbliży (Ciriello 2020, s. 28).

Przy różnych okazjach Franciszek podkreślał konieczność uwzględnienia punktów widzenia kobiet w procesach decyzyjnych, także w instytucjach kościelnych: „Ponieważ kobieta patrzy na życie własnymi oczyma, a my, mężczyźni nie możemy na nie patrzeć w ten sposób. Chodzi o sposób widzenia problemu, o widzenie czegokolwiek; kobieta widzi to w sposób inny niż mężczyzna” (KAI 2019). Z podobnego założenia wychodzą badacze społeczni: świat społeczny powinien być analizowany także z perspektywy kobiet, gdyż punkt widzenia kobiet (w tym także kobiet-socjologów) jest cenny i pozwala odkryć w strukturze społecznej coś, czego nie są w stanie zobaczyć sami mężczyźni (Lengermann i Niebrugge 2007, s. 1668).

Badacze przypominają, że w myśli chrześcijańskiej kobiety i mężczyźni byli zazwyczaj opisywani jako przeciwieństwa.

Zakładano, że mężczyźni mają być racjonalni, zorientowani na sprawowanie władzy i dążący do posiadania kontroli, a jednocześnie „tracący głowy” w wypadku spotkania uwodzicielskiej i czarującej kobiety. [...] Jednakże jednocześnie dziewica, czyste serce i ciało, zostały przez chrześcijaństwo wyniesione pod niebiosa, podobnie jak dobra (tzn. uległa, skromna i zdolna do cierpienia) matka (Renzetti i Curran 2005, s. 482).

Pozornie papież przyjmuje ten stereotyp uległej i łagodnej kobiety, gdy mówiąc o domaganiu się przez kobiety praw i udziału we władzy, przestrzega, że żeńska forma macyzmu jest złym rozwiązaniem. Zauważa, że rosnąca siła głosu kobiet w sferze publicznej, wyraźniejsza obecność ich żądań w debacie publicznej, mylona jest przez niektórych z „macyzmem w spódnicy”. Franciszek stwierdza jednak, że brutalność, z którą związany jest macyzm, sprawia, że nie jest to postawa kobiet, agresja i negatywne nastawienie nie jest czymś, co reprezentuje kobiecość (Wolton 2018, s. 141). Papież wskazuje na delikatność, czułość i wrażliwość kobiet, ale nie postrzega tych

cech w kategoriach słabości, wręcz przeciwnie – mówi, że są one prawdziwą siłą dla rodzin, tworzenia klimatu spokoju i harmonii, a więc warunków, w których człowiek może w pełni się rozwijać (Franciszek 2015).

Warto przypomnieć, że na początku XX wieku, w dyskusjach, jakie toczyły się w krajach Ameryki Łacińskiej wokół możliwości zrównania praw kobiet i mężczyzn, pojawiały się z jednej strony argumenty, że kobiety są zbyt emocjonalne i ograniczone, by móc dokonywać ocen politycznych, a z drugiej zwolenniczki przyznania praw wyborczych kobietom też używały tego języka różnic i odwracając schematy, dowodziły, że wrodzone cechy kobiecego altruizmu i moralności mogą służyć poprawie życia politycznego (Molyneux 2001, s. 168). W dyskursie politycznym w Ameryce Łacińskiej powracał także motyw kobiet, które mogą zmienić na lepsze nadmiernie zracjonalizowane i skorumpowane życie polityczne. Evita Perón przedstawiana była jako „serce” współdziałające z „głową”, czyli Juanem Perón, natomiast lata później Salvador Allende chwalił „kobiecą moralność”, która mogłaby oczyścić sferę publiczną. Jak zauważa Molyneux (2001, s. 180), ten dyskurs znajdował poparcie w retoryce Kościoła katolickiego.

Wrażliwość, intuicja i zwracanie uwagi na innych – to cechy kobiet, które wskazuje Franciszek w *Evangelii Gaudium* (Franciszek 2013). Szczególne cechy kobiet mogą być dziś postrzegane jako wartości ekonomiczne, czego przykładem są dobra relacyjne (Fabrizio 2020, s. 13). Rozwijanie relacji z innymi ludźmi to jeden z przejawów „geniuszu kobiety”. Ich znaczenie dla gospodarki wyjaśniają w swoich pracach Martha Nussbaum i Carol Uhlaner. Kobięcy styl zarządzania, nastawienie na budowanie zespołu i umacnianie więzi okazuje się równie efektywne jak konkurencja. Cechą kobiet jest także kreatywność i intuicja, która przez wielu przeciwstawiana dedukcji i racjonalności, w ostatnich latach znów zaczyna być doceniana jako jeden ze sposobów poznania. Intuicja to umiejętność wychwytywania i odczytywania różnorodnych doświadczeń oraz odkrywania powiązań niewidocznych dla praw logiki (Fabrizio 2020, s. 14). Dążenie do harmonii i współpracy, zdolność do bezinteresowności oraz silna wewnętrzna motywacja – to kolejne cechy, które mogą być atutem kobiet we współczesnej gospodarce, stającej przed nowymi wyzwaniami. Elastyczność, umiejętność dostosowania się do zmieniających się warunków jest kolejnym kobiecym kapitałem (Fabrizio 2020, s. 17).

Przejawy dyskryminacji kobiet

Bycie dziś feministką globalną oznacza uznanie, że kobiety doświadczają różnych form opresji, zależnych od tego, w jakim regionie, państwie czy klasie społecznej żyją. „Jeśli zatem kobieta chce być feministką globalną, musi być przede wszystkim feministką

wielokulturową” (Tong 2002, s. 312). W swoich wypowiedziach o sytuacji kobiet Franciszek wielokrotnie potwierdzał, że ma świadomość tego zróżnicowania.

W swoich wystąpieniach porusza takie tematy, jak: równość szans, narastające zjawisko migracji kobiet, związek między pracą a życiem rodzinnym, związek między rozwojem a kondycją kobiet, zjawisko feminizacji społeczeństwa i gospodarki (Fabrizio 2020). Zarówno tematy podejmowane przez badaczki i badaczy przyjmujących perspektywę feministyczną, jak i pojęcia, którymi się posługują: przemoc domowa, przemoc seksualna, nękanie seksualne, równa płaca, szklany sufit, podwójny etat, wymieniane są także przez papieża Franciszka.

W *Evangelii gaudium* Franciszek (2013) opisuje współczesne społeczeństwa jako wielkie miasta, które z jednej strony stwarzają niektórym nieograniczone możliwości, a z drugiej – stają się przestrzenią masowych protestów, ponieważ ogromne rzesze słusznie domagają się wolności, uczestnictwa, sprawiedliwości. Zdaniem Ciriello (2020) to kobiety mogą zostać zaliczone do tej drugiej grupy, która jest określana przez Franciszka jako „niemieszkańcy”, „w połowie mieszkańcy” albo „resztki miejskie” (Franciszek 2013, nr 74).

Franciszek zwraca uwagę na zjawisko handlu kobietami i prostytucji, które są przejawem głównego problemu, jakim jest uprzedmiotowienie kobiet, traktowanie ich jako narzędzi do osiągnięcia satysfakcji, także seksualnej. W sierpniu 2016 roku, gdy odwiedził dom dla byłych prostytutek prowadzony przez Wspólnotę Jana XXIII, nazwał mieszkanki „ukrzyżowanymi kobietami” i zwrócił się do nich z prośbą o przebaczenie: „Dzisiaj proszę was wszystkie o przebaczenie dla wszystkich chrześcijan, katolików, którzy was skrzywdzili, a także wybaczenie mi, że nie modliłem się bardziej za was i za tę niewolę” (Fabrizio 2020, s. 56).

Kolejnym problemem jest kobietobójstwo (morderstwa ze względu na płeć, motywowane i podtrzymujące patriarchalny porządek). Zabójstwa kobiet są masowym zjawiskiem w wielu krajach, według statystyk w 2017 roku każdego dnia na świecie 137 kobiet ginęło z rąk członka własnej rodziny (UN Women 2020). Franciszek kobietobójstwo nazwał plagą kontynentu południowoamerykańskiego.

Kobiety i dziewczynki stanowią prawie połowę ofiar handlu ludźmi, przy czym większość z nich jest sprzedawana w celu seksualnego wykorzystania (UN Women 2020). Według raportu *Save the Children* 120 mln dziewcząt przed ukończeniem 20. roku życia jest zmuszanych do kontaktów seksualnych (WHO 2020).

Przemoc wobec kobiet ma charakter fizyczny, seksualny i psychiczny. Oprawcami w większości przypadków są osoby, z którymi kobiety mieszkają, lub ich byli partnerzy. Nowym i niebezpiecznym zjawiskiem jest przemoc wobec dziewczynek, dokonywana przez ich rówieśników, nagrywana i udostępniana w sieci (Ciriello 2020, s. 44). Wiele badań potwierdza, że dzieci, które są świadkami przemocy wobec najbliższych (wg

danych WHO z 2020 r. jest to jedno na czworo dzieci na świecie), są bardziej skłonne do używania przemocy w swoim dorosłym życiu. Świadkowie przemocy stają się źródłem kolejnych ofiar (Ciriello 2020, s. 45). Papież bardzo stanowczo potępia przemoc wobec kobiet, odczytując ją jako zaprzeczenie naturalnych relacji między kobietami i mężczyznami:

choć dokonano znacznej poprawy w uznaniu praw kobiet i ich uczestnictwa w życiu publicznym, to jednak jest wiele do zrobienia w niektórych krajach. Nie są bowiem całkowicie wyeliminowane niedopuszczalne praktyki. Przede wszystkim haniebna przemoc, jakiej czasami używa się wobec kobiet, molestowanie w rodzinie i różne formy niewolnictwa, które nie są oznaką męskiej siły, ale tchórzliwej degradacji. Przemoc werbalna, fizyczna i seksualna stosowana wobec kobiet w niektórych małżeństwach jest sprzeczna z samą naturą jedności małżeńskiej. Myślę o poważnym okaleczeniu narządów płciowych kobiet w niektórych kulturach, ale także o nierówności w dostępie do godnych miejsc pracy i miejsc, gdzie zapadają decyzje (Franciszek 2016).

Gdy Franciszek mówił o: „sytuacjach przemocy, które milczą za wieloma murami” (Ciriello 2020, s. 47), mógł mieć na myśli nie tylko przypadki przemocy domowej, ale także akceptowane społecznie bądź warunkowane kulturowo ukrywanie czy przyzwalanie na przemoc wobec kobiet. Papież wyrażał głębokie ubolewanie i smutek, że tymi, którzy krzywdzą i zabijają, są także katolicy (KAI 2015).

Kolejnym zjawiskiem dotyczącym sytuacji kobiet jest wykorzystywanie ich pracy. Milczące założenie, że kobiety chętnie podejmą się pracy wolontariackiej, zwłaszcza jeśli wiązać się ona będzie z opieką nad dziećmi, osobami starszymi czy chorymi, legło u podstaw niepowodzenia wielu programów pomocowych. Nadużywanie kapitału społecznego biednych i niewykształconych kobiet przy jednoczesnym braku wsparcia i poprawy ich sytuacji analizowała Maxine Molyneux (2002). Nierówność płacy, nierówność w dostępie do awansów i lepiej płatnych stanowisk – to wciąż widoczne przejawy niesprawiedliwości społecznej. Kobiety-muły wykorzystywane do przemytu towarów, kobiety-uchodźczynie, w większym stopniu niż mężczyźni narażone na gwałty i napaści w czasie prób poszukiwania bezpiecznego miejsca do życia i w obozach dla uchodźców – to grupy społeczne wymagające szczególnej pomocy.

W 2014 roku z inicjatywy Franciszka przywódcy wielu wyznań religijnych podpisali wspólną deklarację wzywającą do zwalczania współczesnego niewolnictwa. Jego przejawy: handel ludźmi, przymusowa praca i prostytucja, handel ludzkimi organami, a także wszelkie relacje, które naruszają równość, wolność i godność wszystkich ludzi, zostały nazwane przez sygnatariuszy „zbrodnią przeciwko ludzkości” (KAI 2014).

Innym rodzajem nadużyć wobec kobiet, o którym mówi Franciszek, jest traktowanie kobiet, zwłaszcza zakonnic, w samym Kościele. Franciszek od początku swojego pontyfikatu sprzeciwiał się założeniu, że charakter Kościoła powinien wyznaczać klerykalizm, maskulinizm i przekonanie, że powołaniem kobiety jest służenie mężczyznom (Ciriello 2020). Franciszek mówi o zasadniczej różnicy między chęcią służenia innym (co jest

pożądaną chrześcijańską postawą) a byciem czyjąś służącą (co, zdaniem papieża, jest niedopuszczalne). Wyjaśnia bardzo bezpośrednio, że zakonnice nie składają swoich ślubów, by być pokojówkami. Ich powołaniem nie jest sprzątanie, pranie i usługiwanie księżom (Cirello 2020, s. 77). Kobiety – a zwłaszcza kobiety konsekrowane – mają równe prawo angażować się w pracę duszpasterską czy rozwijanie myśli teologicznej. Franciszek wielokrotnie powtarza, że Kościół jest kobietą, nie jest sobą bez kobiet. Papież przypomina też, że Maryja – kobieta – jest ważniejsza niż biskupi. Konieczne jest zapewnienie dziś kobietom miejsca w Kościele, ale nie podrzędnego, lecz związanego z władzą, uwzględniającego ich potencjał (Spadaro 2013).

Nie wszystkie przedsięwzięcia podejmowane przez papieża kończą się sukcesem. I tak na przykład uczestniczki Synodu o Rodzinie, który odbył się w 2015 roku, skarżyły się, że nie mogły zabierać głosu, nie mogły brać udziału w głosowaniach nad dokumentami, były traktowane jako dodatek swoich mężów, a nie osobne podmioty mające władzę (Ciriello 2020, s. 81). W 2016 roku papież powołał komisję do spraw diakonatu dla kobiet, po kilku latach pracy komisji wciąż brak jakiegokolwiek porozumienia w tej kwestii (KAI 2016).

Kobięcy geniusz, zdaniem Franciszka, domaga się, aby kobieta miała również miejsce, gdzie sprawowana jest władza. „Przyszedł dzisiaj czas na słuchanie kobiet, ale przede wszystkim na rozmowę z nami, z kobietami” – uważa Linda Ghisoni, która od trzech lat jest podsekretarzem Dykasterii ds. Świeckich, Rodziny i Życia (KAI 2020).

Zakończenie

Przywoływany na początku artykułu zwyczaj dzwonięcia papieża Franciszka i reagowania na konkretne ludzkie historie Rosario Carello nazywa „nauką czułości”, jest to wyraz serdeczności, zbliżenia się do ludzi. Bergoglio wielokrotnie tłumaczył księżom i biskupom, że pasterz musi być przesiąknięty zapachem swoich owiec, co oznacza, że musi być razem z nimi, w środowisku, w którym żyją. Sam Bergoglio realizował tę zasadę w czasie, gdy jako biskup jeździł metrem i autobusem do dzielnic nędzy oraz poznawał codzienne życie ich mieszkańców, a obecnie gdy jako papież odwiedza więzienia czy domy dla byłych prostytuttek. Jak wyjaśnia Carello,

czułość nie przejawia się w samym rozmawianiu przez telefon, nie polega na „unizieniu się”, pokornej postawie wyrażającej się w tym, że ktoś tak ważny jak Ojciec Święty dzwoni do domu lub na telefon komórkowy zwyczajnych ludzi, którzy ważni nie są. Na czułość składają się wszystkie te względy, o których każda telefoniczna rozmowa, a zatem każda historia, w niepowtarzalny sposób świadczy i opowiada. W ręku Franciszka telefon staje się narzędziem duchowej bliskości (2017, s. 9).

Socjologia emocji, w którą duży wkład wnoszą właśnie kobiety (jak choćby Arlie Hochschild), tłumaczy, dlaczego w analizie społecznej tak ważne jest uwzględnianie uczuć. Dlatego przywołajmy jeszcze słynny fragment mowy noblowskiej Olgi Tokarczuk, której obserwacja i intuicja zdaje się doskonale współgrać z diagnozą i receptą Franciszka:

czułość jest bowiem sztuką uosabiania, współodczuwania, a więc nieustannego odnajdowania podobieństw. [...] Czułość jest spontaniczna i bezinteresowna, wykracza daleko poza empatyczne współodczuwanie. Jest raczej świadomym, choć może trochę melancholijnym, współdzieleniem losu. Czułość jest głębokim przejęciem się drugim bytem, jego kruchością, niepowtarzalnością, jego nieodpornością na cierpienie i działanie czasu. Czułość dostrzega między nami więzi, podobieństwa i tożsamości. Jest tym trybem patrzenia, które ukazuje świat jako żywy, żyjący, powiązany ze sobą, współpracujący, i od siebie współzależny (Tokarczuk 2020).

Papież Franciszek z całą pewnością nie mówi językiem feminizmu. Jednak jego spojrzenie na sytuację kobiet jest w wielu punktach bardzo zbieżne z opisem rzeczywistości, jaki przedstawiają feministki. Papież ma świadomość nierówności, wielostronnych powiązań kulturowo-ekonomiczno-politycznych, które sprawiają, że kobiety wciąż bywają traktowane jako „inni”. Jest jednak przekonany, że jest to inność równoprawna i uzupełniająca obraz świata społecznego. Jak wyjaśnia: „Równość i odmienność kobiet – a także mężczyzn – można lepiej rozpoznać w perspektywie »za«, w relacji, niż w perspektywie »przeciw«” (Franciszek 2015).

Bibliografia

- Carello R. (2017), *Halo, tu Franciszek. Prywatne rozmowy Papieża*, przeł. W. Bernasiewicz, J. Ganobis, Znak, Kraków.
- Ciriello C. (2020), *Essere donna nella città attuale*, Edizioni Messaggero, Padova.
- Dokument Końcowy Synodu Biskupów nt. „Młodzi, wiara i rozeznawanie powołania” (polskie tłumaczenie), 2018, <https://episkopat.pl/dokument-koncowy-synodu-biskupow-mlodzi-uczestnikami-i-wspoltworcami-zgromadzenia/#rozdzial3>, 20.05.2020.
- Fabrizio N. (2020), *Francesco. Il Papa delle donne*, Edizioni San Paolo, Milano.
- Franciszek (2013), *Adhortacja apostolska Evangelii Gaudium*, http://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20131124_evangelii-gaudium.html, 30.06.2020.
- Franciszek (2014), *Pope Francis: address to European Parliament*, Vatican Radio, 25/11/2014, http://en.radiovaticana.va/news/2014/11/25/pope_francis_address_to_european_parliament/1112318, 30.06.2020.
- Franciszek (2015), *Address of his holiness Pope Francis to participant in the Plenary Assembly of the Pontifical Council for Culture*, http://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2015/february/documents/papa-francesco_20150207_pontificio-consiglio-cultura.html, 15.06.2020.
- Franciszek (2016), *Posynodalna adhortacja apostolska Amoris laetitia*, http://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20160319_amoris-laetitia.html, 30.06.2020.

- Gonsalves P. (2015), *Metaphors Pope Francis lives by*, „Vidyajyoti Journal of Theological Reflection”, nr 79, s. 405-423.
- KAI (2014) *Watykan: wspólna deklaracja przywódców religijnych przeciw współczesnemu niewolnictwu*, <https://kair.ekai.pl/depesza/500602/show>, 30.06.2020.
- KAI (2015), *Papież apeluje o poszanowanie kobiet w ich szczególnej roli dla społeczeństwa i Kościoła*, <https://kair.ekai.pl/depesza/503297/show>, 15.05.2020.
- KAI (2016), *Watykan: papież ustanowił komisję ds. przestudiowania diakonatu kobiet*, <https://kair.ekai.pl/depesza/525956/show>, 30.06.2020.
- KAI (2019), *Papież do zakonnic: musimy zrozumieć wasze miejsce w Kościele*, <https://kair.ekai.pl/depesza/569297/show>, 30.06.2020.
- KAI (2020) *Linda Ghisoni: w Kościele przyszedł czas na rozmowę z kobietami*, <https://kair.ekai.pl/depesza/581510/show>, 30.06.2020.
- Lengermann P., Niebrugge G. (2007), *Feminism*, w: *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, G. Ritzer (red.), t. IV, Blackwell Publishing, Malden, s. 1666-1671.
- Molyneux M. (1985), *Mobilization without emancipation? Women's interests, the state, and revolution in Nicaragua*, „Feminist Studies”, Vol. 11, nr 2, s. 227-254.
- Molyneux M. (2001), *Women's movements in international perspective. Latin America and Beyond*, Palgrave Macmillan, London.
- Molyneux M. (2002), *Gender and the silences of social capital: lessons from Latin America*, „Development and Change”, nr 33(2), s. 167-188.
- Renzetti C.M., Curran D.J. (2005), *Kobiety, mężczyźni i społeczeństwo*, tłum. A. Gromkowska-Melosik, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Spadaro A., S.J. (2013), *A big heart open to God: An interview with Pope Francis*, <https://www.americamagazine.org/faith/2013/09/30/big-heart-open-god-interview-pope-francis>, 30.06.2020.
- Speciale A. (2013), *Pope tells nuns to be spiritual mothers, not 'spinsters'*, „The Washington Post”, http://www.washingtonpost.com/national/onfaith/pope-tells-nuns-to-be-spiritual-mothers-not-spinsters/2013/05/08/a6968e86-b81b-11e2-b568-6917f6ac6d9d_story.html, 15.06.2020.
- Tokarczuk O. (2020), *Przemowa noblowska*, <https://www.nobelprize.org/uploads/2019/12/tokarczuk-lecture-polish.pdf>, 30.06.2020.
- Tong R.P. (2002), *Mysł feministyczna. Wprowadzenie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- UN Women (2020), *Facts and figures: Ending violence against women. Various forms of violence*, <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/facts-and-figures>, 30.06.2020.
- WHO (2020), *Global status report on preventing violence against children 2020. Executive summary*, World Health Organization, Geneva, <https://resourcecentre.savethechildren.net/node/17789/pdf/9789240006379-eng.pdf>, 30.06.2020.
- Wolton D. (2018), *Otwieranie drzwi. Rozmowy o Kościele i świecie*, przekł. M. Chojnacki, Wydawnictwo WAM, Kraków.